

MAHREM ALANA İTİLEN KADIN

Yard. Doç. Dr. Ümit ARAT*
Prof. Dr. Nurdoğan RİGEL**

Sphere always creates a relations network. Individuals in the public institutions make the relations network which was created by public sphere. Private sphere appear through attitude of communication of individuals at home.

Confidential sphere is independently part of relations in public sphere and private sphere. Confidential spheres are thoughts and emotions created in sphereless, muffled imaginations. Power is state in public sphere, is man in private sphere and is individual in confidential sphere. But when an individual is woman, confidential sphere closes on her, with high walls.

Giriş

Yer, mekan kimliklerde iletişim biçimlerinde ve süreçlerinde merkezi öneme sahiptir. Mekan, dönüştürücü, geçirgen ve hareketli yapıların oluşmasına zemin hazırlar. Bu çalışmanın konusu da kamusal ve özel alanda kurulan ilişki biçimlerinden hareketle, üçüncü söylemsel mekan tasarımı olarak mahrem alanın içinde kadının konumunu irdelemektir.

Mekan Politikası'nda Kadın

Toplumlar gelişmeleri boyunca mekanı büyüme ve rekabet amacıyla kullanırlar. Bu da üretimin uzamsal yapılarının tarihsel sırasını içerir ve bunların

* Marmara Üniversitesi, Kamu Yönetimi Öğretim Üyesi

** İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi

her biri “toplumsal örgütlenmenin yeni uzamsal biçimleriyle yeni eşitsizlik biçimleri, yeni tahakküm ve bağımlılık tarzları ve farklı yerlerdeki eylemler arasındaki yeni ilişkilerle bağlantılı olmuştur.” (Massey, 1984: 8)

Herhangi bir mekanı o mekan yapan etmenlerin bir kısmını oluşturan özgül toplumsal ilişkiler karışımı hiçbir zaman bu mekanın kendisi tarafından tümüyle içerilmez. Mekanın yarattığı ilişkiler ağıyla ve karşıtlarıyla alan önemini artırır. İçerisi ile dışarı, küresel ile yerel, kamusal ve özel alan ayrımlarında olduğu gibi mekan içinde ürettiği kimlikleri daima hareketli geçirgen, bazen kırılğan ama ürettiği ilişkiler nedeniyle kesinlikle çoğul kılar.

Gaston Bachelard da ünlü eseri “Mekanın Poetikası”nda “içerdelik ve dışarıdalık arasında bir sınır yüzey varsa bu yüzey her iki taraf için de acı vericidir. Nereye kaçmalı, nereye sığınmalı? Hangi dışarıya kaçabiliriz? Hangi içeriye sığınabiliriz? Mekan, içerilik-dışarılık arasındaki diyalektikten başka bir şey değildir” der. (Bachelard, 1996: 231)

Özel Alana Geçişte İlişkiler

Yaşamın bir kamusal bir özel yönü olduğu fikri en azından 17. yüzyıldan bu yana Batı Avrupa siyasal düşüncesinde merkezi bir yer tutar. Bu kavram ikilisi kendisinin de kaynağı olan liberal siyasal düşüncede esas olarak iki ayrıma karşılık gelir; devletin alanı ve ev alanı. (Bora, 1997: 86)

Kurumları, iletişim biçimleri, söylem üretimleri, dönüşümleri ile mekanın ürettiği iktidar ve mübadele ilişkilerini, toplumsal, siyasal, kültürel boyutta irdeleyen Habermas. 18. yüzyılda Philipp von Orleans’ın Naip olarak kraliyet makamını Versailles’dan Paris’e taşınmasıyla sarayın kamu odağı olma niteliğini, hatta birinci kamu olma niteliğini yitirdiğini bu işlevi artık şehrin üstlendiğini belirtir. (Habermas, 1997: 99)

İngiltere’de de 18. yüzyılda mimari, kamu ve özel alandaki dönüşen ilişkilere göre kendini değiştirir. Bu anlamda Habermas’ın rehberliğinde evlerin içine göz atacak olursak, karı, koca, çocuklar ve uşakların bir arada bulunduğu aile odasının ya iyiden iyiye küçüldüğünü ya da hepten yok olduğunu görürüz. Buna karşılık tek tek aile fertlerine ait odalar giderek çoğalır. Evi temsil eden

kamusallık salona aittir. Özel alan ile kamu alanı arasındaki ayırım çizgisi evin tam ortasından geçer. Özel şahıslar salonda oluşan kamusalığa, oturma odalarının mahremiyetinden çıkarak dahil olurlar; ancak her iki alan birbiriyle sıkı sıkıya ilişkilidir. Soylu cemiyette ahbapça tartışmanın ve kamusal akıl yürütmenin kökenini hatırlatan, salonun yalnızca adıdır. Salonda bir araya gelerek bir kamusal topluluk oluşturan özel şahıslar artık bu ilişkiye girmekle ‘toplum içinde erimezler’; onlar artık bu alana, ataerki çekirdek ailenin içsel alanında kurumsallaşan bir özel hayattan çıkarak dahil olmaktadır. Çekirdek ailenin içsel alanı, siyasal-ekonomik özgürleşmeye karşılık gelen psikolojik özgürleşmenin alanıdır. Aile çevresinin alanı kendisinin tüm toplumsal ilişkilerden kopmuş, bağımsız saf insaniliğin alanı olarak algılamak istese de; aslında emek ve mal dolaşımı alanıyla bağımlılık ilişkisi içindedir. Bu bağımsızlık algısı söz konusu mahremiyet alanının, pazarın özel alanına olan gerçek bağımlılığından hareketle kavranabilir. Özel şahıslar çekirdek ailenin mahremiyet alanında kendilerini, iktisadi faaliyetlerinin özel alanından da bağımsız varsayarak birbirleriyle “saf insani” ilişkilere girebilen insanlar olarak algırlar. (Habermas, 1997: 118-123)

Süreç Kavramı Olarak Mahrem Alan

Mahrem alanı, özel alanın bir alt birimi ya da ürettiği bir ikinci uzam olarak anlatan Habermas, mahrem alanı “özel alanın psikolojik arka yüzü” olarak tanımlar. (Habermas, 1997: 28) Mahrem alana kamusal alanın devlet, özel alanında baba figüründen gelen iktidar ve güç ilişkilerinden boşalmış “özgürleştirilmiş bir alan” olarak iyimser yorumlamalarla bakan Habermas, bu dönüşümü şöyle açıklar;

“Bu iki alan arasında ve aynı zamanda bu iki alanın birlikte oluşturdukları sahada, “kamusal” ile “özel” arasındaki ayırmadan kopan, yeniden siyasallaşmış bir toplumsal alan meydana gelir. Bu alan, özel alanın, kamusal topluluk olarak bir araya gelmiş olan özel şahısların kendi aralarındaki ilişkilerin genel meselelerini düzenledikleri özel bölümünü, yani liberal suretteki kamuyu da ortadan kaldırır. Kamusalığın siyasal işlevlerindeki dönüşümle kanıtlanan çözülüşünün nedeni esasen kamusal alan ile özel alan arasındaki ilişkinin yapısal dönüşümünde saklıdır.” (Habermas, 1997: 257)

Habermas, iki alan arasındaki dönüşümde mahrem alanı, özgürleştirici ve dönüştürücü işlevi ile açıklar ve özel hayatın kamusallaşması ile birlikte kamusallığın da mahremiyetin biçimlerine büründüğünü, özel alanın, işlevlerinden arındırılmış ve otoritesi zayıflatılmış bir küçük ailenin iç çemberlerine kısılması ile –insanın kendi köşesindeki saadeti-sadece görünüşte mahremiyetin mükemmelleştiğini söyler ve dönüştürücü olarak tüketim kültürüne dayalı medyayı devreye sokar: “Bugün mahremiyet alanı kitle iletişim araçlarının tüketim kültürüne dayalı kamusalılığı üzerinden çekirdek ailenin iç dünyasına sızan toplumsal güçlerin akınlarını başlattığı gedige dönüşüyor. Mahrem alan alenileştirilerek içi boşaltılıyor.” (Habermas, 1997: 279-283)

Her alan kavramının bir kendi “mahrem”ini üretme potansiyeli de vardır. Örneğin kamusal alan kadınlı-erkekli salonlardan sadece erkeğin girdiği kahvehanelere doğru evrilince, kamusalın iktidarını üreten erkin burada yarattığı söylem ve örgütlenme biçimi ile kendi içindeki mahrem alanı (masonluk vs.) oluşturdu. Özel alan evin kamusunu oluşturan salon ya da konuk ağırlama alanı daralıp bireysel odaların sayısı arttıkça, ev içi mahrem alan genişledi. Öyle ki, buradaki söylem üretimi, 18. yüzyılda edebi kamuda şiiri, özellikle de mektup edebiyatını geliştirdi. Dolayısıyla her iki alan da kendi içlerindeki mahremi, ilk anda bir özgürleşme alanı gibi ürettiler.

İkinci aşamada “mahrem alanı” genelde kullanıldığı şekli ile “özel alanın yerine ikame kavram” ve aynı zamanda da “süreç kavram” olarak incelersek, işleyiş yapısındaki değişkenlerde “iktidar odağı”nın koca olması, alanın içindeki ilişkilerde cinsiyet yapılarının daha öne çıkmasını zorunlu kılar. Oysa mahrem alanın getirdiği mahremiyet “kendi olma”, Tül Akbay’ın tanımlamasıyla “kişinin kendi kararlarıyla yaşamını yenilediği, ürettiği alan” olmalıydı. İçinde kadını ağırlıklı olarak konumlandığımız mahremiyet, iktidar odağına kocayı aldığımızda bu kez ürettiği iletişim yapısı ya da yalıtım ortamında kadının günlük yaşam mahrumiyetlerini bir rutinin mahkumu olarak yaşamasına dönüşüyor. Mahrem alanda kendi olmanın getirdiği, karar verme ve seçme özgürlüğünü kullanım hakkının kocaya devredildiğinden itibaren alanın, üretim biçimi de değişmeye başlıyor.

Mahrem Alan Nedir? Despotluk mu, İdeoloji mi?

Bu alandaki çalışmalarıyla öne çıkan iki düşünürden Richard Sennett, mahremiyeti bir despotluk kurgusu olarak ele alırken, (Sennett, 1996: 323-325) Anthony Giddens ise daha iyimser bir tavırla mahremiyeti, öznelerarası eşitlik içinde diğer insanlarla ve benlikle duygusal iletişim kurma meselesi olarak irdeler. (Giddens, 1994: 123)

Sennett’e göre ,mahremiyet bir ideolojidir; güven samimiyet ve rahatlık deneyimi ile değil ama bunların beklentisi ile biçimlenir. “Mahremiyet bir görüş alanı ve insan ilişkilerinde bir beklentidir.İnsani deneyimin yerelleşmesidir; öyle ki, yaşamın dolaysız şartlarına yakın olan, en yüce olanıdır. Bu yerelleşme ne denli hüküm sürerse, insanlar da içtenliğin ve karşılıklı açıklığın karşısına çıkan görenek, tavır ve jest engellerini yıkmak için o kadar çok çalışır, birbirlerine o denli çok baskı yaparlar. Beklentileri ilişkilerin yakınlaştıkça sıcaklaşmasıdır; insanların mahrem bağları önüne çıkan engellerden kurtulma çabalarıyla bulmak istedikleri yoğun bir sosyalliktir. Ne var ki, bu beklenti eylem tarafından yenilgiye uğratılmaktadır. İnsanlar birbirlerine yakınlaştıkça sosyalliklerini yitiriyorlar, ilişkilerinde de daha sancılı ve kardeş katline daha eğilimli oluyorlar. Muhafazakarlar, mahremiyet deneyiminin insanların mahrem ilişkiden beklentilerini boşa çıkardığını öne sürerler. Çünkü insan doğası kendi içinde öylesine hastalıklı ve yıkıcıdır ki, insanlar birbirlerine açıldıklarında gösterdikleri şey, deneyimlerinin daha az duygu yüklü biçimlerinde güvenle gizlenen özel küçük korkulardır. Tahakküm ve eşitsizlik güçleri, mahrem alanın içinde tehdit bile edilmeden durur.” (Sennett, 1996: 420-421)

Mahremiyet Giddens da her şeyden önce, kişilerarası eşitlik bağlamında, diğer insanlarla ve benlikle duygusal iletişim kurma meselesidir. Giddens bu iletişim biçimini öznelerarası bir kurgu içinde oluşturur ve bu çerçevede mahremiyeti bir “demokrasi vaadi” olarak tanımlar. Mahremiyeti demokratikleştirici olanakları, “saygı” ve “güven” bağlamında kurulması gereken ideal iletişim içinden kurar. “Bir ilişkinin sadece başlangıcı değil devamı için de içsel düşünümSELLİK geçerlidir.Bu kriterlerin karşılanması için sadece diğerine saygı değil, o kişiye açılma da gereklidir. Gerçek niyetleri partnerinden gizli olan bir birey, ilişkinin şartlarının birlikte belirlenmesi için gerekli nitelikleri sunamaz. İlişkiler konusunda her metin neden diğerine

açılmanın- duygusal boşalmadan çok bir iletişim vasıtası olarak - demokratik olarak düzenlenmiş etkileşimin zorunlu bir eğilimi olduğunu gösterecektir. Mahremiyet etkileşimsel bir betimleme olarak değil, pratik eylem planları tanımlayan bir ayrıcalıklar ve sorumluluklar kümesi olarak anlaşılmalıdır.”(Giddens,1994: 175) Görüldüğü gibi her iki düşünürde de mahremiyet, “beklenti” ve “vaad” gibi gerçek bir edimden çok imgelem olarak kurulmuş bur kavram oluyor.

Mekanlar üzerinden üç kavramı yapısal olarak incelersek, kamusal alan, meydanlar, özel alan, ev; mahrem alan ise kişinin mekansızlaştırdığı, susturduğu, imgeleminde yarattığı çoğu zaman da dile bile gelmeyen duygulanımları ve düşünceleridir. İktidar, kamusal alanda devlet; özel alanda erkek; mahrem alanda ise bireydir. Ancak birey kadın olduğunda, mahrem alan duvarlarla üzerine kapanır.

Meydandan haneye geçiş, bir sır dönüşümünün yaşanmasıyla olur. Sırrın yaşanmadığı hane hane değildir. Oradaki ortak yaşamın sır olan yanıyla bir sınırla çevrildiğini, meydanlara çıkamadığını biliriz. Hanenin duvarları bu çıkışı önler. Virginia Woolf haneye tıkılmış kadının kendini yaşaması için bir iç haneye (mahremiyet) geçmesi gerektiğini düşünüyordu. (İnam, 1998:182)

Kendine Ait Odası Olmayan Kadın

Woolf, burada mahremiyeti ya da iç haneyi , metaforik mekanlandırma ile “Kendine Ait Bir Oda”ya çeviriyordu. Woolf’un imgeleminde kadının mahrem mekansızlığını, bir oda’ya çevirdiğinde olacaklar kendi kaleminden şöyle sıralanıyor:

“Kişi bir odaya girer –ama bir kadının bir odaya girdiğinde olanları anlatabilmesi için İngiliz dilinin kaynaklarını fazlasıyla zorlaması gerekir ve sözcük sürüleri kanat çırpışlarıyla yasadışı yollardan varılmaya yönelir. Odalar birbirinden öylesine değişiktir ki! Sakin ya da fırtınalıdır; bir denize açılır ya da tam tersine bir hapisane avlusuna: asılı çamaşırlarla doludurlar, değerli taşlar ve ipeklerle bezenmişlerdir; at kuyruğu denli sert ya da kuştüyü denli yumuşaktırlar- o son derece çetrefil kadınsılık gücünün kişinin yüzüne çarpması için herhangi bir sokaktaki herhangi bir odaya girmesi yeterlidir. Başka türlü

nasıl olabilirdi ki? Çünkü kadınlar milyonlarca yıldır evin içinde oturmaktalar ve bunun sonucunda, günümüze gelindiğinde evlerin duvarları, içlerine dek, tuğlaların ve malaların özümleme kapasitesini aştığı için artık kalemlere, fırçalara,işe ve politikaya yönelmek zorunda olan kadının yaratıcı gücüyle sıvanmıştır.Bu yaratıcı güç, erkeklerin yaratıcı gücünden çok değişiktir. Ve kişi, yüzyılların sıkı disiplini sonucundan kazanılan ve hiçbir şeyin yerini alamayacak bu gücün boşa harcanmasının ya da engellenmesinin çok yazık olacağı sonucuna varılabilir. Kadınlar erkekler gibi yazıp erkekler gibi yaşar ya da erkeklere benzerlerse çok yazık olur, çünkü dünyanın büyüklüğü ve çeşitliliği göz önüne alındığında, yalnızca bir tanesi ile nasıl idare ederiz?” (Woolf, 1992)

Ancak mahremiyetin kadın için bırakılan üretim alanı imgelemde bile zorlayıcı olduğu için Woolf için tek çıkış vardı: Cebine taşları doldurup nehre girmek.

Mahrem alanı henüz imgeleminde kurmadan özel alanda, günlük yaşam pratiklerinden geçen 50 ev kadınına Funda Cantek’in Ankara Mamak’da gerçekleştirdiği araştırmasından izleyelim:

Görüşmeye katılan kadınların tümü genç kadınlık dönemlerini, ev kadınlığı rolüne hazırlanarak geçirmişlerdir. Bu hazırlık tercihe bağlı değildir. Ev kadınlığı, kimliğini kadere dönüştüren, kırsal yaşam koşulları ve namus olgusuyla beslenen ataerkil kültürdür. Ev kadınlığının önceli olan ev kızı tanımlaması ağızdan çıktığı anda domestikliği, üretim süreci ve sosyal hayattan dışlanmışlığı çağırır. Ev kızı olduğunu söylerken, genç kadının mahçupluğunun ardına gizlenmiş bir sahiplenilme beklentisi içinde olduğu düşünülür. Ev kızı müstakbel koca için evin güvenli surları içinde korunur, gelin olarak değerini artıracak çeyizi üretir ve ev kadını olarak takdir kazanmasını sağlayacak hüneleri edinir.

Ev kadınının silahı, sermayesi ve prangası sahip olduğu hüneler ve iffet: Çeyiz sandığıdır. Geleneksel ataerkil kültürün ağır bastığı yörelerde kız çocuk babaevinde bulunduğu sürece, ne eğitim ne de çalışmak için uzağa gönderilir. Ayartılma ihtimaline karşı içeride tutulur ve ev işlerine yardım ederek ilk elden “adanmışlık” eğitimini alır. Bu koşullar altında babaevinin mahrumiyetler ve yasaklarla çizilmiş sınırlarının dışına çıkmasının tek yolu evlilik. Kimi zaman

bir özgürleşme ihtimali olarak görülen evlilik kocaevinin hapisanesine giden yol da olabilir. Doğduğu andan itibaren evliliğe hazırlanan gelin adayının evlenmeye “kocaya varmaya” istekli görülmemesi gerekir. Tam tersine babaevinin güvenliğinden bilinmeze doğru gideceği için üzgün görülmelidir. Bu inanış doğrultusunda gelin düğün mekanından uzakta babaevinin bir odasında ağıt yakan kadınlar arasında ağlayarak erkek tarafının gelip onu almasını bekler (Bu neredeyse bir “kurban ritüeli” dir)

Daha sonra yaşam, farklı bir evde bu kez kocanın kurallarıyla örülen duvarlar arasında geçmeye başlar. Ev ve sokak arasında “kapı eşiği” kadar mesafe bulunur. Ancak bu mesafenin aşılması için ne cesaret ne de kocanın onayı vardır. Büyük şehirde koca karısının ev çevresinden uzaklaşmasını engellerken, bunu iyi niyet ve sahiplenme söylemi inşa ederek yapar. Kamusal yaşamın giderek daha saldırgan, mahremiyetinse daha uçucu olduğu bir çağda kadın bozulmamışlığın kutsiyeti ile bağlı kılınır. Özel alanı evle ve kadınla, kamusal alanı da sokak ve erekle tanımlayan maskülen dilin sistematığı içerisinde ev kadınının karşısına “sokak kadını” tehdidi yerleştirilmektedir. (Cantek, 2001: 104-129)

Sonuç

Dille kurulan hapisanenin müebbet mahkumu haline gelen kadın, bu kez kendisinin imgeleminde kuramadığı mahremiyeti de söylem düzeyinde erkeğe teslim eder. Kamusal alandaki erkeğin “mahremiyet” denildiğinde işaret ettiği, evdeki karısıdır, namusudur. Artık kadının imgelemindeki mahremiyeti bile erkeğe aittir. Kadına kalan ise mahrumiyet ve ömür boyu hane duvarları içinde bir mahkumiyettir.

KAYNAKLAR

- Bachelard, G.(1996), **Mekanın Poetikası**, Çeviren: Aykut Derman, Kesit Yayınları, İstanbul.
Bora, A. (1997), “Kamusal Alan/ Özel Alan: Mahrumiyet Özgürleşme İkileminin Ötesi”, **Toplum Bilim Dergisi**, Kış 1977, Sayı:75, Birikim Yayınları, İstanbul.

- Cantek, F. (2001), Fakir/ Haneler: Yoksulluğun “ev hali”, **Toplum Bilim Dergisi**, Yaz 2001, Sayı:89, Birikim Yayınları, İstanbul .
Giddens, A. (1994), **Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm**, Çeviren: İdris Şahin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
Habermas, J. (1997), **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, Çevirenler: Tanıl Bora, Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul.
İnam, A. (1998), “Hanemizdeki Sır”, **Doğu-Batı Dergisi**, Yıl:2, Sayı:5, 1998, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara.
Massey, D. (1984), **Spatial Divisions of Labour; Social Structures and The Geography of Production**, Londra: Macmillian.
Sennett, R. (1996), **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çevirenler: Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
Woolf, V. (1992), **Kendine Ait Bir Oda**, Çeviren: Suğra Öncü, Afa Yayınları, İstanbul.